

GEZINSLEVEN IN KENNEMERLAND ¹⁾

DOOR

P. A. BARENTSEN.

I.

De beschrijving van een moderne samenleving stuit op moeilijkheden, die door het verzamelen en rangschikken van ervaringsfeiten alleen niet te overwinnen zijn. De factoren, die elkander tegen, of met elkaar medewerken zijn te talrijk dan dat men grondstelling en vergelijking missen kan. De grondstellingen, waarvan ik in de hieronder volgende studie gebruik zal maken zijn de volgende:

- 1e. Enkeling, gezin en samenleving voegen zich in zeer belangrijke mate naar het bestaansmiddel;
- 2e. Het gezin is niet een belangrijk aanhangsel, maar een schakel tusschen enkeling en samenleving;
Beide stellingen heb ik voor de vroegere Noordbrabantsche samenleving reeds toegelicht. ²⁾
- 3e. De menschenlijke instincten en de menschenlijke groepsinstincten kunnen zich door uitwendige omstandigheden weliswaar in verschillende gedaanten voordoen, doch in wezen blijven zij dezelfde.

Alle andere factoren, die van invloed zijn op den mensch en de samenleving (klimaat, ras enz.) zullen in deze studie niet besproken worden. evenmin karakter en godsdienst. Het hoofddoel is de betekenis van het bestaansmiddel en die van het gezin voor de samenleving aan te toonen.

Kennemerland heet de duinstreek, die zich langs de Noordzee van Haarlem af tot voorbij Alkmaar uitstrekt, aan velen in den lande bekend om het natuurschoon, de schier onafgebroken rij van oude en nieuwe buitenverblijven, de aardige dorpjes en stadjes, de vele mooie lanen en wegen en de vergezichten over het aangrenzend polderland van Noord-Holland. Door het Noordzeekanaal van Amsterdam naar zee wordt Kennemerland in een Noordelijk en in een Zuidelijk deel gesplitst. Aan weerszijden van dit kanaal, zich nog een eind Oostwaarts uitstrekkend, ligt de gemeente Velsen, het industriele

¹⁾ Mijn hartelijken dank aan Prof. Mr. Bongers en aan Dr. H. N. ter Veen, die mij met hun op- en aanmerkingen hebben terzijde gestaan.

²⁾ Mensch en Maatschappij, 2e jaargang, no. 1.

centrum van Kennemerland. In het aangrenzende Beverwijk wordt ook veel industrie uitgeoefend, doch zij is er niet meer het hoofdmiddel van bestaan. In alle andere plaatsen van Kennemerland ontbreekt de industrie of speelt zij een zeer bescheiden rol. Velsen heeft een oppervlakte van 4300 H.A., telde op 1 Januari 1926 32.132 inwoners en is in 6 afdelingen verdeeld: IJmuiden met 11.561, Velseroord met 9113, Santpoort met 3403, Jan Gijsenvaart met 1671, het oude dorp Velsen met 995 en Wijkeroog met 5389 inwoners.¹⁾ In de laatste afdeling woon ik en oefen er sinds 1917 de practijk als huisarts uit. IJmuiden, de grootste visschersplaats van het vasteland leeft, evenals een belangrijk deel van Velseroord, hoofdzakelijk van de visscherij in het groot en van de zeer omvangrijke nevenbedrijven. (Ijsfabrieken, reparatie-inrichtingen enz.) Van minder beteekenis is de scheepvaart en zeer onbeteekenend is er de land- en tuinbouw. Het overige deel van Velseroord en het grootste deel der bevolking van Wijkeroog leeft van de grootindustrie, te weten de Ver. Kon. Papierfabrieken der firma Van Gelder Zonen, de N.V. de Plaatwellerij, de Rubberfabriek „Holland” en de Kon. Ned. Hoogovens en Staalfabrieken. In Wijkeroog worden de tuinbouw en de bloembollenteelt op bescheiden schaal uitgeoefend. In Velsen en Santpoort en in de Jan Gijsenvaart komt geen industrie van groote beteekenis voor, de land- en tuinbouw zijn er hoofdzaak. In de geheele gemeente wonen menschen, die elders werken en omgekeerd werken menschen van elders hier. In IJmuiden en Velseroord komt nog al eens werkelijke armoede voor, een gevolg van den op- en neergang der visscherij; in de andere gedeelten der gemeente komt werkelijke armoede slechts sporadisch voor. Er wonen vele welgestelden, die voor het meerendeel in de gemeente geen bestaansmiddel hebben of gehad hebben. Het verkeer is levendig. De moderne vervoermiddelen, spoor, autobus, boot, auto en rijwiel brengen voortdurend menschen en goederen af en aan. Het verkeer tusschen Noord-Holland benoorden het Noordzeekanaal en het Zuiden gaat via de bekende Velserpont door deze gemeente. Het scheepvaartverkeer van en naar Amsterdam gaat hierlangs. Visscherij en scheepvaart brengen producten naar en halen grondstoffen uit verafgelegen deelen der wereld.

De duingrond wordt voor een belangrijk deel ongerept gelaten door de eigenaars, meestal bewoners der buitenverblijven. Het overige land is bezet door woningen, fabrieksterreinen en de talrijke wegen en straten. De kleigrond is in handen van de eigenaars der buitenverblijven en van andere particulieren.

¹⁾ Aan het eind van 1926 is een andere indeeling gekomen, Afd. IJmuiden (incl. vroegere afd. Velseroord) telde op 1 Jan. 1927 22173 inwoners, afd. Velsen (incl. vroegere afd. Wijkeroog) 6599 inwoners, en afd. Santpoort (incl. vroegere afd. Jan Gijsenvaart) 5450 inwoners.

Uit deze beknopte beschrijving ¹⁾ volgt, dat de bodem geen bestaansmiddel zijn kan voor het overgrootste deel der bevolking en dat voor de weinigen, voor wie hij dat wel is (de gesteldheid van den duingrond in aanmerking genomen), de verrichte arbeid slechts voor een klein deel rechtstreeks voor eigen levensonderhoud en dat van het gezin dienen kan. Een zoo intensief gezinsbedrijf als het oud-Noordbrabantsche komt hier niet voor. Men legt zich toe op de teelt van enkele gewassen, groenten, aardappelen, aardbeien en bloembollen en verzendt die naar het binnen- en buitenland. De opbrengst hangt niet alleen af van natuurlijke invloeden, maar ook van de schommelingen op de wereldmarkt.

In haar tegenwoordigen vorm is deze samenleving van nog jongen datum. Vóór de ingebruikneming van het Noordzeekanaal in 1876 was Velsen een onbeteekenende stille plattelandsgemeente met twee dorpjes Velsen en Santpoort, zeer weinige verspreide huisjes en enkele groote buitenverblijven. De geschiedenis van het oude dorp Velsen, (Santpoort ken ik niet) is voor den sociograaf belangwekkend, om den grooten invloed, dien enkele personen op hun medemenschen konden uitoefenen, alleen door het bezit van den grond.

In de 17e en 18e eeuw kochten door de koloniën rijk geworden Amsterdammers den grootendeels niet bewerkten duingrond op, effenden hem ten deele en legden er hun mooie buitenverblijven en parken aan, die thans nog het natuurschoon van Velsen uitmaken. De geheele bodem en verscheidene huizen in het dorp behoorden hun toe. Geen stukje grond of geen huisje werd aan anderen verkocht, zelfs niet voor veel geld. Zij konden het bevolkingscijfer zelf regelen, ongewenschte elementen weren en de bevolking zelf in hooge mate van zich afhankelijk maken. Wie het dorp Velsen thans ziet, de kleine huisjes aan de nauwe straatjes, kan zich een voorstelling vormen van de ellendige toestanden, die hier vroeger moeten hebben geheerscht en het bevolkingscijfer zal wel niet alleen door emigratie, maar ook door grootere sterfte laag zijn gebleven. Zoo is historisch, te verklaren de eenheid van levensopvatting, die grootendeels nog bewaard is gebleven, maar ook het exclusivisme, zich uitend in een kwalijk verborgen afkeer jegens velen, die zich later in de omgeving vestigden.

Die houding der eigenaren van den grond en de psyche van het oude Velsen zijn voor de tegenwoordige ontwikkeling van het nieuwe gedeelte van groote beteekenis geweest. Terwijl andere industrieelgemeenten zich veelal konden uitbreiden door den bouw van woningen en den aanleg van straten in aansluiting aan het reeds be-

¹⁾ Een meer uitvoerige beschrijving geeft de Geïllustreerde Gids voor de Gemeente Velsen, uitgave D. IJ. Alta, Amsterdam, bewerkt door den gemeentesecretaris J. Kostelijk.

staande oude gedeelte, werden hier de nieuwe gedeelten zorgvuldig daarvan gescheiden.

In 1876 wordt het Noordzeekanaal in gebruik genomen. Een deel van den duingrond kwam in handen van de Amsterdamsche Kanaal-maatschappij. Ongeveer in dien tijd bood de nieuwe eigenaar van een buitenverblijf, Watervliet genaamd, bouw- en industrieterrein te koop aan en op de plaatsen, waar vóór 1876 slechts enkele huisjes stonden, ontwikkelde zich, eerst langzaam, daarna sneller de huidige samenleving, dank zij de gunstige ligging aan het kanaal en aan de zee. Uit alle deelen van het land, voornamelijk uit Noord-Holland, kwamen de menschen zich hier vestigen.

De aanraking met de oude bewoners was slechts bij hooge uitzondering van intiemen aard; vijandige verhoudingen, althans in den beginne, waren niet zeldzaam. De oude bevolking heeft dus zeer weinig invloed rechtstreeks op de volkspsyche der nieuwe kunnen uitoefenen en feitelijk heeft eerst later en zeer geleidelijk het omgekeerde plaats gehad. Ik kan dus voor mijn studie het niet-industrieel deel der gemeente verder uitschakelen en overgaan tot het nieuwe industrieel gedeelte en in het bijzonder tot Wijkerog.

Wat bevolking betreft, komt de streek dus overeen met de Haarlemmermeer, maar de bodem kan hier aan velen geen voeding en werk geven. Als tegenhanger van Ter Veen's bekende beschrijving, zou een sociographie van Velsen wel belangwekkend zijn. Ik mis zoowel de bevoegdheid als den tijd, dit omvangrijke werk op mij te nemen en wil alleen trachten de beteekenis der bestaansmiddelen voor enkeling, gezin en samenleving in het licht te stellen.

Deze bestaansmiddelen zijn als volgt gekenmerkt:

1e. De bewerking van den bodem is op den achtergrond geraakt. De arbeid strekt zoo goed als niet voor rechtstreeksch levensonderhoud. De bodem krijgt een belangrijke beteekenis als woon- en werkterrein. De arbeid is steeds éénzijdig en sterk gedifferentieerd. In doorsnee genomen nemen de middelen van bestaan voortdurend in omvang toe, met op- en neergang en met wisselende opbrengst.

2. Door het gebruik van mechanische krachten (stoom, electriciteit, benzine) verandert het karakter van den arbeid. Hersenarbeid vervangt voor een belangrijk deel den lichamelijken arbeid. De duur van den arbeid, voor het levensonderhoud verricht, is korter en een afgebakende vrije tijd ontstaat. De werkgelegenheid krimpt in. Het voedingsvraagstuk verliest veel van zijn oorspronkelijke beteekenis.

3e. Bestaansmiddel en woning zijn meestal van elkaar gescheiden.

Deze volgorde lijkt willekeurig en niet ordelijk. Ik zal mij er niet steeds aan kunnen houden. Maar in verband met het gezin en in vergelijking met de oud-Noordbrabantsche samenleving leek deze mij de beste.

De bewerking van den bodem is op den achtergrond geraakt. Betrekkingen met andere streken voor het verkrijgen van voedingsmiddelen en grondstoffen en het afleveren van voortbrengselen van eigen arbeid zijn noodzakelijk en het ruilmiddel vervult een allesbeheerschende rol. Sociale krachten van heinde en verre oefenen invloed uit op deze samenleving, die feitelijk slechts een klein onderdeel is van een groot geheel, in tegenstelling met de oud-Noordbrabantsche, waar elk dorp, vroeger veel sterker dan op het einde der vorige eeuw, eigenlijk een afzonderlijke samenleving was, met uiterst geringe betrekkingen tot de buitenwereld.

Doordat het bewerken van den bodem niet meer hoofdzak is, krijgt de arbeid een geheel ander karakter. Hij staat nauwelijks onder den invloed van daglicht, weer en jaargetijde, loopt door gedurende een afgestapt deel van den dag, kan niet naar believen onderbroken worden, ingekrompen of verschoven. Als gevolg van de differentiatie is hij éézijdig en kan dus niet altijd aan anderen worden overgelaten of van anderen worden overgenomen. De mannen en de niet in het huiselijk bedrijf werkzame vrouwen verkeerden dus in de onmogelijkheid, rechtstreeks hulp aan anderen te verleen gedurende een belangrijk deel van den dag. Ook na de dagtaak is het rechtstreeksch hulpbetoon vrijwel uitgesloten. Elke buitengewone inspanning ten behoeve van burens of vrienden maakt hen minder geschikt voor de dagtaak en levert bij werken tusschen machines gevaar voor henzelf en voor anderen op. Bij de thuis werkende vrouwen is de huiselijke arbeid, vergeleken bij de Noordbrabantsche, zoo belangrijk ingekrompen, dat men elkaars hulp slechts bij uitzondering nodig heeft. Bakker, kruidenier, slager, melkboer en brandstoffenhandelaar brengen het benodigde thuis. Waterleiding, electriciteit en gas besparen tijd en inspanning. Kleeren worden dikwijls gemaakt gekocht, wasch is soms buitenshuis, enz.

Alle kleine en groote diensten, die men elkaar in de oud-Noordbrabantsche samenleving bewees en bewijzen moest, omdat het leven anders zoo uiterst moeilijk zou worden, zijn daardoor onmogelijk geworden en ten deele overbodig. Bij de minder gegoeden worden nog wel kleine diensten aan elkaar bewezen door vrouwen, omdat de arbeid daar minder is ingekrompen dan bij de meer gegoeden. De eenzaamheid overdag roept meerdere geneigdheid tot aansluiting bij haar te voorschijn, maar de samenhoorigheid bereikt toch nimmer de alzijdigheid en de intensiteit van de oud-Noordbrabantsche samenleving. De gezinnen komen vrijwel los van elkaar te staan, zonder dat eenig rechtstreeks voelbaar levensbelang hen bindt. In plaats van de intense samenhoorigheid is het gezinsindividualisme gekomen. Het karakter van den arbeid heeft de dringende noodzakelijkheid van alzijdige aansluiting doen vervallen. Bovendien kent men elkaars arbeid niet altijd, men kan elkaar de vruchten van den arbeid niet

toonen. De belangstelling is wederzijds gering, evenals de waardeering, die soms ver beneden het vriespunt daalt. Men voelt niet, hoezeer men door de ééNZijdigheid en differentiatie van den arbeid van elkander afhankelijk is. Het levensbelang, dat de menschen bindt is te eenzijdig en gedifferentieerd en over eene zoo groote menigte (immers vrijwel de geheele wereld) verdeeld, dat een verbreking met enkelen nauwelijks wordt gevoeld en bovendien gemakkelijk wordt gecompenseerd. Dit geldt zoowel voor de verre betrekkingen als voor die van dichtbij. De banden, die mij aan mijn slager, bakker, kruidenier of winkelier binden zijn ééNZijdig. Bij verbreking wend ik mij tot anderen. Zelfs eene zoo belangrijke betrekking als die tusschen werkgever en werknemer wordt, al is dit niet altijd even gemakkelijk, gecompenseerd.

De eenzijdigheid, de gemakkelijke verbreekbaarheid van al die banden en de compensatie zonder nadeel zijn de voornaamste oorzaken, dat het besef, dat de arbeid van allen ten nauwste samenhangt, ontbreekt en dat men nauwelijks merkt, dat het onderling hulpbetoon in waarheid op veel grooter schaal en veel doeltreffender en beter wordt verleend dan in de Noordbrabantsche samenleving. Het belastingbiljet mag mij ontstemmen; ik kan ontevreden zijn over de wijze, waarop het bedrag wordt besteed, het geeft mij toch bescherming voor mijzelf en mijn gezin, het helpt mij aan gas, electriciteit, waterleiding, rioleering en zoovele nuttige zaken meer. Ik geniet in ruime mate van allen, die daarbij zijn betrokken en wat ik teveel betaal, komt aan mijn medeburgers ten goede. Bij mijn voeding, kleding, ontspanning, ja bij wat niet al, zijn duizenden menschen betrokken. Vereenigingen voor geneeskundige hulp, voor ziekenhuisbehandeling, voor steun bij ziekte, voor tuberculosebestrijding en voor wijkverpleging vervangen de volksgeneeskunde en de burenhulp van de Noordbrabantsche samenleving op zeer doeltreffende wijze. Maar deze hulp is niet rechtstreeksch, is eenzijdig, gedifferentieerd en over een groot aantal personen verdeeld, zoodat zij een koud en zakelijk karakter krijgt.

Het los van elkander staan van de gezinnen wil niet zeggen, dat de natuurlijke neiging tot aansluiting bij menschen, die in elkanders nabijheid wonen, is verloren gegaan. Talrijk zijn de standen, vereenigingen en groepen, die echter zonder uitzondering een ééNZijdig karakter hebben, stoffelijk, godsdienstig, ethisch of verstandelijk. Daarbij kan wel een zekere mate van samenhoorigheid bestaan, te grooter, naarmate de groep kleiner is, maar groot is deze wel nooit. Een uitzondering vormen de talrijke kleine vriendengroepen, die, omdat zij op vrijwillige en wederzijdsche keuze berusten, wellicht daarom des te inniger en duurzamer zijn. Op de bloedverwantschap kom ik later terug.

Deze talrijke en veelsoortige groepen verbergen het gezinsindi-

dualisme in die mate, dat ik zonder detailstudie en zonder vergelijking met de Noordbrabantsche gegevens het bewijs van zijn bestaan niet leveren kan.

Het begrip gezinsindividualisme veronderstelt het bestaan van een groot aantal menschengroepen, de gezinnen dus, die door haar dicht bijeen wonen weliswaar invloed op elkaar uitoefenen, maar toch geen aaneengesloten geheel vormen. In de Kennemer samenleving zal dus het karakter van die kleine groepen, gewijzigd door haar bijeenwonen, overwegen en daarentegen het groeps-karakter van het geheel vaag zijn. In de Noordbrabantsche samenleving zal het karakter van de groep, waartoe de gezinnen behooren, overwegen, doen denken aan één zeer groot gezin en zullen de grenzen tusschen de gezinnen ten deele vervaagd moeten zijn.

Om het bewijs daarvoor te leveren, zullen wij dus het groeps-karakter van gezin en samenleving in beide gevallen moeten nagaan en met elkander vergelijken. Tot de eigenschappen van het groeps-karakter die voor ons onderwerp van belang zijn behooren de volgende:

- 1e. de afzondering en de voorzorg tegen vreemdelingen;
- 2e. de kuddevorming onder één en meer leiders;
- 3e. geen inmenging van vreemden in eigen zaken wordt geduld;
- 4e. remming tegenover de buitenwereld;
- 5e. indruk maken op de buitenwereld, het imponeeren.

Ad. 1. De afzondering en de voorzorg tegen vreemdelingen.

Omdat beide samenlevingen in het staatsverband zijn opgenomen en de staat voor de veiligheid zijner burgers zorgt, kan de trek niet zoo duidelijk zijn als bij de meer natuurlijke groepen, de horde en den stam. Daar de staat de leiding op zich heeft genomen en zich in de inwendige aangelegenheden mengt, geldt dit eveneens voor de onder 2 en 3 genoemde eigenschappen. Voor de Kennemer samenleving, die feitelijk geen afzonderlijke samenleving is, maar een onderdeel van een groot geheel, zou de afzondering noodlottig worden, omdat de betrekkingen met de buitenwereld voor haar een levensbelang zijn. In de volkspsyche merkt men van die neiging niets. Men legt den vreemdeling niets in den weg, zoolang deze er zelf geen aanleiding toe geeft.

Anders is de Noordbrabantsche samenleving. De afzondering is hier het rechtstreeksch gevolg van het bestaansmiddel, den bouwgrond, die, grillig verspreid als hij is, de menschen noodzaakt, in groepjes bijeen te wonen. De omgang met vreemdelingen is hier geen levensbelang en men neemt dan ook het natuurlijke verweermiddel tegen vreemdelingen duidelijk waar. De gangen van den vreemdeling worden nauwkeurig nagegaan, het signalement wordt

opgenomen; men waarschuwt elkander en zoodra er maar iets abnormaals gebeurt, loopt men te hoop en treedt gezamenlijk op ¹⁾).

Deze trek komt door uitwendige omstandigheden niet zoo volledig tot uiting, maar bij de vereenigingen, waar deze uitwendige omstandigheden niet inwerken vindt men de onder 1, 2 en 3 genoemde eigenschappen vooral in de Kennemer samenleving zeer scherp uitgedrukt. Een punt, waar ik intusschen niet bij stil zal staan.

Scherp is daarentegen de tegenstelling der gezinnen. In de Kennemer samenleving zijn woningen met erven scherp van elkaar gescheiden door een dichte heg, schutting of hek. Nergens wijzen een platgetreden voetpad, een poortje of gat in de heg tusschen twee aangrenzende woningen op een intens onderling verkeer. Gordijnen, niet zelden in overdadig getal, bewaren het gezin voor onbescheiden blikken. De voordeur is de eenige officieele toegang en kan vaak alleen van binnen uit zonder sleutel geopend worden. Alle pogingen, om langs een anderen dan dezen weg het huis binnen te treden, wekken bevreemding, zoo niet argwaan op. Uiterlijk teekent dit de neiging tot afzondering, den wil om zelf te bepalen wien men toe zal laten en tevens blijkt er uit, dat het gezin zichzelf beveiligt tegen vreemde invloeden.

In de Noordbrabantsche samenleving zijn woningen met erven slechts door een ondiepe greppel gescheiden. Waar een heg is, dient deze alleen tot bescherming van het gezaaide of geplante tegen spelende kinderen, loslopend vee of verstuiving. De heg is meestal op verschillende plaatsen doorbroken. Poortjes komen zelden voor. Talrijke platgetreden voetpaden van en naar alle toegangen der aangrenzende woningen wijzen op een intens onderling verkeer der bewoners. Waar een paar nietige gordijntjes voor de ramen hangen, beletten zij het inkiiken nauwelijks en de deuren zijn alleen 's nachts of bij afwezigheid gesloten. Ieder die door uiterlijk of spraak zijn verwantschap tot de groep verraad, kan, ook al kent men hem niet, langs alle toegangen het huis binnengaan, zonder dat men zich er over verwondert of ergert. De werkelijke vreemdeling, onverschillig op welke wijze hij binnenkomt, wekt aanvankelijk althans, in hooge mate bevreemding of argwaan op. Hier zijn de uiterlijke grenzen tusschen de gezinnen dus vaag, de neiging tot afzondering is veel geringer en men zorgt op zeer beperkte wijze voor eigen veiligheid. Voor de laatste zorgt, zooals reeds is opgemerkt, de groep in haar geheel.

Ad 2 en 3. De kuddevorming onder één of meer leiders en: Geen inmenging van vreemden in groepszaken wordt geduld.

¹⁾ Langs een omweg kan men die zorg voor de veiligheid der groep afleiden uit het uiterst geringe aantal processen-verbaal door de gemeentepolitie opge-maakt. Deze surveilleert zeer weinig en verricht hoofdzakelijk bodediensten voor het raadhuis.

De Kennemer samenleving is een kunstmatig bijeengehouden groep, die zeer weinig gemeenschappelijks heeft, althans niet gemeenschappelijk optreedt. Wel komt er soms eenige animositeit voor den dag tegenover naburige gemeenten, die annexatieplannen koesteren en kan hetzelfde gezegd worden van de afdeelingen, waaruit de gemeente bestaat, wanneer men meent, dat de eene bevoorrecht wordt boven de andere, maar het gros der bevolking doet er niet aan mee en zou er misschien niet eens op letten, wanneer de pers er niet op wees. Bij verkiezingen treedt geen enkele afdeeling in haar geheel tegen de andere op. Het verschil in levensbeschouwing sluit alle gemeenschappelijk optreden uit. Waar deze samenleving zoo weinig lijkt op een natuurlijke groep, kan ik over de inmenging van vreemden in eigen zaken verder zwijgen.

In de Noordbrabantsche samenleving werkt de groep in den regel in haar geheel samen. Bloedverwantschap en oude vriend- of vijandschap brengen eenige afwijking van den regel. Waar een gemeente uit meerdere groepen bestaat, of daar waar samenwerking van vele groepen ter bereiking van een economisch doel noodig is, ontstaat zeer veel wrijving, die veel goeds tegenhoudt. De geringe zelfstandigheid van den Noordbrabander is oorzaak, dat hij ten slotte voor een krachtig optreden het hoofd buigt, zoodat de vijandelijkheden nooit ernstig worden. Van de tijdelijk optredende leiding gaat in den regel te weinig kracht uit. De geheele drukte eindigt dan ook meestal met de regeling van de inwendige aangelegenheid door anderen, buitenstaanders. Daar, waar noch de geestelijke, noch de burgerlijke overheid ernstig ingrijpt, komen de trekken van het groeps karakter weer duidelijk aan den dag. De vreemdeling, die inlichtingen over een lid van de groep vraagt, wordt steeds met een kluitje in het riet gestuurd. Voor het misdrijf van mishandeling kost het steeds de grootste moeite, getuigen te verzamelen en deze zullen, voor de rechtbank gekomen, vooral niet meer zeggen dan hun gevraagd wordt en, zoo eenigszins mogelijk, een gunstige voorstelling van de zaak geven. Het bestraffen van dergelijke zaken is een recht van de groep of van den mishandelde; anderen hebben daar niets mede te maken. In de Kennemer samenleving verdedigt hoogstens de stand het lid, dat iets heeft misdaan en dan nog op weinig doeltreffende wijze. Het denkbeeld, den misdadiger wel zelf te zullen straffen, ontbreekt geheel.

Anders is het in het Kennemer gezin gesteld. Het is een vast aangesloten groep, een eenheid, die, wanneer de kinderen grooter zijn geworden, vooral op economisch gebied meestal sterk ondermijnd wordt, maar die overigens duidelijk genoeg is. Krachtig is de belangstelling in elkaars doen en laten. Actief is de opvoeding, in kleine gezinnen zelfs veel te actief. Men verzorgt en reinigt de kinderen goed, kleedt ze zoo netjes mogelijk aan, bemoeit zich met hun onderwijs en verzuimt niet om hen een goede toekomst te verzekeren

of een goede betrekking te bezorgen. Later kom ik nog op dit onderwerp terug. Het gezin laat tegenover de buitenwereld niets los van zijn inwendige verhoudingen en aangelegenheden, tenzij aan een vertrouwd vriend. Zelfs de kinderen, hoe klein ook, aarzelen met het geven van een juist antwoord op een desbetreffende vraag.. Wanneer er al iets uitlekt, zal men de zaak nog altijd vergoelijken en gunstiger voorstellen dan de werkelijkheid is. Men duldt geen inneming in de gezinsaangelegenheden. Bestrafing der kinderen door buitenstaanders is iets ongehoords. Terechtwijzing door politie of door onderwijzers doet onaangenaam aan, wordt wel eens gevoeld als een aanranding van de rechten. Hoogstens mag men zich over hun gedrag beklagen, maar straffen is verboden. Hieruit volgt, dat men zich zoo weinig mogelijk met een andermans kinderen bemoeit en dat deze samenleving dus een belangrijk compensatiemiddel tegen fouten in de opvoeding der kinderen mist. Buitenshuis is de jeugd geheel en al zelfstandig en gaat haar eigen weg, voor zoover zij niet door de politie daarin verhinderd wordt. Later zullen wij de contrôle bespreken van volwassenen. De aansluiting en het niet dulden van inneming in eigen zaken brengt vanzelf grootere zelfstandigheid teweeg, die zich openbaart in het groeps karakter met zijn groote zelfbewustheid, sterk gevoel van eigenwaarde en een doortastendheid, die, vooral bij zaken, het gezin betreffende, zeer zelden ontbreken. Als bij elke andere menschengroep, komen bij de leiders ettelijke malen afwijkingen van de moraal voor, die zij zich zeker niet zouden veroorloven, wanneer het hun persoonlijk belang betrof. Men zou het groeps egoïsme kunnen noemen.

Evenals tusschen de verschillende groepen der Noordbrabantsche samenleving herhaaldelijk wrijvingen voorkomen, is dit in de Kennemer samenleving het geval tusschen de gezinnen. Die wrijving geeft aanleiding tot schakeeringen en van schakeeringen komt het tot tegenstellingen. Zij is echter veel sterker in de Kennemer samenleving, omdat het gezin een veel natuurlijker en daarom sterker aangesloten groep is en omdat het aantal veel grooter is. Het doen en laten van den enkeling staat in deze samenleving in belangrijke mate onder den invloed van het gezin. Werkstakingen, ter wille van het gezin begonnen, worden evenzoo vele malen ter wille van het gezin beëindigd. Welke uiting men in deze samenleving onderzoekt, steeds is de wrijving terug te vinden. Wrijving en wedijver vindt men reeds bij de punten op school, bij de kinderspelen, de wedstrijden voor kinderen bij feesten, voor de krant, in de sport enz. enz. De energie wordt daardoor geprikkeld, maar tevens raakt men gewoon aan het denkbeeld, dat deze samenleving bestaat uit eerstaankomenden en achterblijvers. Over alles, wat op lateren leeftijd gebeurt, kan ik gevoeglijk zwijgen.

Het Noordbrabantsche gezin draagt een geheel ander karakter.

Wat het natuurlijke betreft, doet het zeker niet onder voor het Kennemer gezin. De eenheid heeft een economisch karakter en krijgt door den godsdienst een ideëlen steun. De economische eenheid is hecht. Kinderen, die bij een ander werken, ontvangen het verdiende loon alleen bij uitzondering zelf in handen. De enkele, die zich aan dezen regel weet te onttrekken, plaatst zichzelf buiten het gezinsverband en wordt door de bevolking niet met een goed oog aangezien. Het gezinsbedrijf kan slechts dan vooruitgaan, wanneer allen medewerken. Wie niet werken wil, stuurt het bedrijf in de war en lijdt er zelf evenzeer onder als de overigen. Op den grondslag der economische eenheid kan natuurlijk wel een alzijdige eenheid groeien, maar toch voelt men, dat er iets ontbreekt. Arbeidsterrein van man en vrouw is grootendeels gescheiden. De ontspanning is verschillend, zelden gezamenlijk. Door de vele werkzaamheden kan men zich niet actief met de kinderen bemoeien, de opvoeding krijgt een passief karakter, terwijl de geheele samenleving een zeer belangrijk aandeel in de opvoeding der kinderen krijgt. Ieder bemoeit zich op straat met de kinderen, die hij tegenkomt en wijst ze terecht, of straft ze, als dit noodig is. Het wordt kwalijk genomen, als men ze maar laat begaan. Zooals ik in het Tijdschrift voor Geneeskunde reeds heb uiteengezet, speelt die inmenging een belangrijke rol bij de kindersterfte.¹⁾ Deze samenleving heeft de inmenging in elkaars werkzaamheden noodig; inmenging in gezinsaangelegenheden vloeit dus vanzelf daaruit voort. Deze samenleving kent de scherpe wrijving niet. Het zelfstandig gezinsbedrijf geeft daar uiterst zelden aanleiding toe. Zij kent slechts wrijving op ondergeschikte punten, kleinigheden, waartoe de drukke omgang gemakkelijk aanleiding geeft. De saamenhoorigheid sluit dus een krachtig aaneengesloten gezin als dat van de Kennemer samenleving uit.

Ad 4. De remming tegenover de buitenwereld.

Wie in de Kennemer samenleving het teeken heeft gegeven, dat hij een huis wil binnengaan, neemt een rechte houding aan en toont een verstrakt gelaat en ontmoet bij het opendoen der deur iemand, die hetzelfde doet. Dit duurt een ondeelbaar oogenblik, tot men de werkelijke betrekking, waarin men tot elkaar staat, heeft vastgesteld of gegist en dienovereenkomstig veranderen de gelaatsuitdrukking en houding in meerdere of in mindere mate. Aan de artisticeit en de virtuositeit, waarmede dit gepaard gaat, herkent men elkander als menschen die in de moderne samenleving thuis behooren en beschaaft worden genoemd.

Wie in de Noordbrabantsche samenleving een huis wil binnengaan, kiest den toegang uit die hem het geschiktst voorkomt, loopt,

¹⁾ De Kindersterfte ten Plattelande van Oost-Noord-Brabant 1922 II no. 6 en Alcoholisme, Kindersterfte en Criminaliteit in Oost-Noord-Brabant 1923 II no. 3.

wanneer hij tot deze samenleving behoort, door, zeer luid roepend of wel zonder iets te zeggen, tot hij een bewoner ontmoet. Herkent men den bezoeker aan den groet, als te behooren tot deze samenleving, dan beantwoordt men dien vaak zonder op te kijken of de bezigheden te staken. Behalve den niet zelden onverstaanbaar en zeer kort uitgesproken groet, kent deze samenleving in den omgang van mensch tot mensch uit dezelfde omgeving zeer weinig vormen en zoolang de persoon of de eigendom niet worden bedreigd of aangetast, ziet men veel door de vingers. Zij heeft een anderen maatstaf voor beschaving. Wie zich niet houdt aan de oude volksgewoonten en gebruiken, b.v. zich onttrekt aan den burenplicht bij begrafenissen, niet mee wil sieren of het huis schoonmaken bij bruiloften, aan anderen het verbeteren van een weg overlaat, waarbij hij zelf ook belang heeft, (hand- en spandiensten) is iemand, die zich evenmin behoorlijk weet te gedragen als de Kennemer mensch, die niet beleefd groet, zonder toestemming af te wachten het huis doorloopt of hoe dan ook. De onderlinge omgang zonder knellende vormen en in plaats daarvan het stipt opvolgen van hetgeen de gemeenschap heeft voorgeschreven, lijkt wel aardig, maar voor de betrokkenen is het een groote last en voor de gemeenschap om de ontaarding dezer gebruiken door het alcoholisme een groot nadeel.

Zoo gering als de remming bij den onderlingen omgang is, zoo sterk is zij tegenover vreemden, vooral tegenover hen, aan wie men gezag toekent. Men kent de ietwat hulpelooze houding, de onnoozele gelaatsuitdrukking, de vragende en onrustige oogen en de korte antwoorden, die een vraag ontwijken of bevestigen, maar nooit een tegenspraak inhouden. Deze remming weerhoudt den man tegenover hem in zijn optreden en is dus een verdedigingsmiddel. Daardoor vergist men zich herhaaldelijk in zijn mentaliteit. Zij is een houding van afwachten, een actief, niet een passief proces. Na het vertrek van den vreemdeling krijgt men het signalement met vele bijzonderheden, een verslag van het gesprokene en een critiek te hooren, die elken twijfel aan passiviteit buitensluiten. De remming is dezelfde als in de Kennemer samenleving, maar door het ongewone veel te sterk. Tegenover den notabele, die wel is waar in zijn omgeving woont, maar door het verschil in arbeid buiten zijn samenleving staat, is de remming door de gewoonte veel minder. Zij lijkt meer op die van de Kennemer samenleving. In een totaal vreemde omgeving is de remming zeer sterk. Het is dan ook niet te verwonderen, dat hij ongaarne zijn eigen omgeving verlaat, tenzij voor zaken. Nog in 1904 ontmoette ik verscheidenen, die nimmer in een trein hadden gezeten. Een tegenstelling met de Kennemer samenleving, waar men, als de gelegenheid maar eenigszins gunstig is, zijn eigen omgeving ontvliedt om vrij te zijn.

Het gevoel van vrijheid buiten de eigen omgeving strijdt tegen

de natuur. Mij zijn geen uitzonderingen op den regel bekend, die zegt, dat mensch en dier in vreemde omgeving zich onbehagelijk gevoelen en naar eigen omgeving terug verlangen. Men kan dit dan ook alleen verklaren door aan te nemen, dat de remming in eigen omgeving sterker is dan daarbuiten. Dit is inderdaad het geval. Het bewijs daarvoor levert het straatleven.

Het straatleven mag om de wijze, waarop een groot aantal menschen, dieren en vervoermiddelen zich voortbewegen, een oogentblik belangwekkend schijnen, wie het nauwlettend bekijkt, vindt het eentonig, vervelend, mechanisch. De rechte houding, het gelaat zonder uitdrukking, de voortbeweging zonder omzien of belang te stellen in het normale leven, trekken de aandacht. Karakter, levensbeschouwing, gemoedsgesteldheid, landaard, ontwikkeling, vrijwel niets hiervan kan men met eenige zekerheid bij den straatmensch vaststellen. De leeftijd, de sexe, en de welstand kunnen niet geheel en al verborgen worden. Des Zondags lijken ook de stoffelijke verschillen belangrijk minder te zijn. Ontegenzeggelijk is dat een verbergen van de persoonlijkheid van denzelfden aard als die bij den Noordbrabander, die in een vreemde omgeving belandt. De Kennemer mensch wordt daardoor niet hulpeloos, niet, zooals de mensch uit een primitieven volksstam, die in een hoekje kruipt en in elkaar duikt om zich zoo klein mogelijk te maken en niet de aandacht te trekken. Hij zorgt echter wel te verbergen, wat hij verbergen kan en noch door houding, noch door gebaar of kleeding op een voor hem hinderlijke wijze de aandacht te trekken. De gewoonte en de bekendheid met de omgeving hebben de remming aanzienlijk verminderd, maar aan den anderen kant wordt zij weer versterkt door de contrôle van den stand, waartoe men behoort, van de betrekkingen die men heeft en van hen, die verondersteld kunnen worden, daarop invloed uit te oefenen. De remming is het sterkst bij daglicht, vermindert bij het loopen in groepen, in de eenzaamheid, die veilig wordt geacht, in het donker en ook in vreemde omgeving, waar de juist genoemde contrôle ontbreekt.

Die remming brengt een eentonige gelijkheid teweeg, die door de mechanische wijze van voortbeweging op den duur vervelend wordt. De gelijkheid doet normen ontstaan, waarvan de mensch zich geen belangrijke afwijkingen mag veroorloven, zonder in deze samenleving voor een zonderling of onbeschaafd mensch te worden aangezien. Het ongewone trekt altijd de aandacht en wordt altijd be- of veroordeeld. Ontegenzeggelijk bewijst deze remming, dat men zich in een vreemde omgeving bevindt, buiten de groep waar men thuis behoort. In het gezin zijn al die remmen verdwenen of vervangen door andere. Straathouding en uitdrukking verdwijnen, zoodra men het huis is binnengegaan en komen terug, zoodra men het huis verlaat. Emoties, karaktereigenschappen, komen veel meer naar

voren, of staan onder den uitsluitenden invloed van het gezin. Hier is de plaats, waar men zich (ik bedoel natuurlijk het normale gezin) het meest vrij gevoelt, de groep, waartoe men behoort. De snelheid van beweging op straat kan op eenvoudige wijze verklaard worden door de veelheid van betrekkingen, die den tijd beperken, maar toch, al kan ik dat niet bewijzen, is er iets in, dat mij doet denken aan het verlangen, een remmende omgeving te verlaten voor een minder remmende.

De remming op straat en de remming tegenover elkander, die, zooals reeds werd gezegd, varieert naar den aard der bestaande of vermeende betrekkingen, typeeren het groeps karakter. Bedachtzaamheid in zijn uitingen, zijn doen en laten, met als gevolg vermijden van een menigte kleine tekortkomingen en conflicten en tempering van de scherpe wrijving door de zelfstandigheid en de veelheid der groepen veroorzaakt. Het eigenlijke karakter van het individu is daardoor veel moeilijker te doorgronden.

Het straatleven van de Noordbrabantsche samenleving heeft een geheel ander karakter. Er is nauwelijks eenig verschil in gelaatsuitdrukking binnen- of buitenshuis. Niets wordt er verborgen. Men spreekt er niet zacht; de stemming kan men op het gezicht lezen, karaktertrekken, drift of kalmte, de werkkring, ja zelfs het werk waarmee men bezig is, kunt gij zonder groote moeite vaststellen. Haast heeft hij niet, behalve wanneer hij in een vreemde omgeving komt en dan is zijn gang zeer snel. Levendig is zijn belangstelling in alles wat hij onderweg ontmoet. De stand van de gewassen, de werkzaamheden van den buurman, de gedragingen der kinderen op straat, niets ontgaat hem en als zijn tijd niet al te beperkt is, mengt hij zich overal in. Zijn opmerkingsgave is veel grooter, dan menigeen op grond van zijn mindere ontwikkeling wil gelooven. Zonder die opmerkingsgave en belangstelling zou elk lid van deze samenleving niet onder contrôle van de gemeenschap komen. Hij kent dus in eigen omgeving wel een remming, maar die heeft meer het karakter van een regeling van zijn doen en laten en heeft geen betrekking op zijn houding en gelaatsuitdrukking. Ondanks het zeer geringe aantal menschen op straat en de stilte die er vaak heerscht, krijgt het leven er nimmer het gelijke eentonige en mechanische karakter van de Kennemer samenleving. Deze geringe remming in eigen omgeving bindt hem. Hij verlaat ongaarne het gehucht of dorp waar hij woont, zooals reeds werd opgemerkt. De man begeeft zich ongaarne in het donker op straat. Al is hij niet bang, de remming is toch duidelijk op het gelaat te lezen en aan de houding te merken. In het donker zijn de wegen als uitgestorven. Behoeftte aan straatverlichting ontstond eerst toen de industrie opkwam. Des avonds en des nachts ontmoet men alleen menschen, die zich verlaat hebben of om dringende reden onderweg zijn. De vrou-

wen, gehuwd of niet, gaan alleen onder mannelijk geleide, voornamelijk om godsdienstplichten te vervullen.

Wij zien hier dus precies het omgekeerde van de Kennemer samenleving, maar de invloed van de geringe remming op de groepspsyche is daarmee niet geheel in overeenstemming. Door de geringe zelfstandigheid en het leven te midden van anderen, met wie men is opgegroeid en dagelijks omgaat is een snel, onbedachtzaam, impulsief handelen als gevolg van de geringe remming niet wel mogelijk. Wel meen ik, dat de vele kleine tekortkomingen, die ik in mijne vorige studie heb omschreven, ten deele met de geringe remming en ten deele met de volgende groepseigenschap samenhangen. Ik zette daarin uiteen, hoe deze kleine tekortkomingen door de geringe ontwikkeling en onjuiste opvattingen van den godsdienst niet werden onderdrukt. Bij heftige emoties of na het gebruik van vaak niet groote hoeveelheden alcohol, komt de impulsieve natuur als gevolg van de geringe remming veel sterker te voorschijn. Men ziet de verwantschap van de Noordbrabantsche samenleving met het Kennemer gezin, waar men elkander ook met allerlei kleinigheden plaagt, zonder dat impulsieve handelingen regel zijn.

Ad 5. Het indruk maken, imponeeren op de buitenwereld.

Behalve het uiterlijk vertoon op straat, in kleding, taal, vormen enz., waar ik nu niet bij zal stilstaan, ziet men duidelijk het streven om de verhoudingen tusschen de gezinsleden zoo gunstig mogelijk aan de buitenwereld voor te stellen. Thuis altijd kibbelende echtgenooten loopen vreedzaam en gezellig gearmd naast elkaar; verloofden, die ruzie hebben gehad, doen alsof er geen wolkje aan de lucht was. Gij ziet ook wanhopige pogingen van ouders, om ondeugende kinderen netjes naast zich te laten loopen, een ondeugend kind met een zoet lijntje naar huis lokken, om het thuis te bestraffen en zoovele kleinigheden meer, die alle tezamen den indruk moeten geven, dat de uiterlijke en innerlijke verhoudingen in het gezin zeer gunstig zijn. In het gezin zelf zijn de verhoudingen overeenkomstig de werkelijkheid. Men draagt er de niet mooi genoeg geachte kleeren af, let niet zoozeer op het toilet, zegt elkander de waarheid of de onwaarheid, bestraft de kinderen, kortom men doet al naar zijn werkelijke geaardheid en naar den invloed, dien men op elkaar uitoefent. Zoodra iemand, die niet tot het gezin behoort, het teeken heeft gegeven, van binnengelaten te willen worden, verandert het beeld geheel en al, naar de werkelijke of vermeende betrekking tot den bezoeker. Deze wordt op de stoep, in de gang, in de mooie kamer of in de huiskamer toegelaten; tegenover de eerste twee staat men vrij onverschillig; een goed vriend, aan wien men zich meer voor doet zooals men is, belandt in de huiskamer. Betrekkingen, die van belang kunnen zijn, worden in de mooie kamer gebracht, waar het mooiste, wat men bezit, is uitgestald. In al de vertrekken en in de

gang, waar bezoekers komen, heerscht een atmosfeer van reinheid en orde en voor elke kleine of groote afwijking daarvan schaamt men zich, maakt verontschuldigen of tracht ze in haast vóór het binnentreden van den bezoeker te verbeteren. Behalve dit uiterlijk vertoon, waarbij ik nog moet voegen het in orde maken van het toilet, ziet de bezoeker ook een schier ideale verhouding der gezinsleden. In het gesprek wordt alles, wat ruw is vermeden. Wat onbehoorlijk klinkt, zegt men in meer ontwikkelde kringen gaarne in het Fransch. Dialekt is in vele kringen uit den booze en zooveel mogelijk tracht men den tongval te verbergen. Ook in minder gegoede kringen neemt het gebruik van goed Nederlandsch sterk toe, maar toch heb ik den indruk gekregen, dat men daar niet te ver wil gaan en dat men onder elkander opzettelijk niet de taal van meerontwikkelden of meergegoeden wil spreken. Standgevoel en levensbeschouwing zijn hieraan niet vreemd. Groot is de beteekenis van het indruk maken voor deze samenleving. In het gezin wordt een atmosfeer van orde en reinheid geschapen, die zoo algemeen is, dat uitzonderingen, als zij niet op werkelijke armoede berusten, steeds op een verstoorde verhouding der gezinsleden wijzen. De orde en de reinheid hebben een groote opvoedkundige waarde voor de jeugd en vergoeden op zeer belangrijke wijze het gemis van hygiënische begrippen. De hygiënisch onderlegde zal de zon niet uit het huis bannen door vele gordijnen, zal de donkere hoeken, die de bezoeker niet ziet, extra goed schoonhouden, boven alles zijn aandacht wijden aan de slaapvertrekken, bij het reinigen van zijn lichaam de bedekte deelen zeker niet vergeten enz. Hij zou op deze wijze alle schadelijke prikkels verwijderen en zijn weerstandsvermogen door een passende leefwijze verhoogen, maar hij zou tegelijk de immuniteit, verkregen door den invloed van kleine schadelijke prikkels en de oefening van het weerstandsvermogen missen. Ik weet zeer goed, dat de hygiëne in tal van gezinnen nog veel te wenschen overlaat en bedoel met bovenstaande natuurlijk geen aanval op de hygiëne. Ik meen echter, dat het zeer diep doordringen en in toepassing brengen van hygiënische begrippen (die nog al eens wisselen) ook een schaduwzijde heeft en dat derhalve in de scherpe afkeuring van hygiënische zijde van het indruk maken veel overdrijving schuilt en miskennis. Ondanks de afwezigheid van hygiënische begrippen in tal van gezinnen (niet alleen bij mindergegoeden) is toch het sterftecijfer aanzienlijk gedaald en de gezondheidstoestand verbeterd.

Een belangrijk voordeel van het indruk maken, evenals van het remmen is, dat men alles wat ruw klinkt zooveel mogelijk vermijdt en conflicten voorkomt. Zijn grootste beteekenis is wel, dat het de overtollige en overbodige productie in deze samenleving helpt in stand houden en de werkgelegenheid, zooals later uitvoeriger zal worden besproken, verruimt.

Zoowel de remming als het indruk maken verbergen de juiste verhoudingen en den welstand van het gezin. Tal van schadelijke gevolgen voor de gemeenschap komen daaruit voort, waarop ik echter niet zal ingaan, omdat zij overbekend zijn.

In de Noordbrabantsche samenleving ziet men van het indruk maken bitter weinig, zoo weinig, dat men zou denken, dat overal de diepste armoede heerscht. Orde en regelmaat en zindelijkheid laten veel te wenschen over. De voordeur open doende, komt men dadelijk in het woonvertrek. Tegenover de groepsgenooten doet men niet de minste moeite een mogelijke wanorde te herstellen. De kinderen gaan gewoon hun gang en worden alleen weggestuurd, wanneer zij het gesprek hinderen of iets te hooren kunnen krijgen, wat niet voor hun ooren bestemd is. Met uiterlijke bewijzen van genegenheid aan kinderen in tegenwoordigheid van anderen is men niet spaarzaam maar een eventueele bestraffing wordt er niet om uitgesteld en is dikwijls zelfs krachtiger dan wanneer men met de kinderen alleen is. Uiterlijk vertoon van genegenheid tusschen man en vrouw, broeders en zusters, zelfs tusschen verloofden in het bijzijn van derden komt uiterst zelden voor, zoo zelden, dat men alleen een zakelijke verhouding vermoedt. Wanneer men hen niet in moeilijke tijden had gezien, of op vele andere wijze zich had kunnen overtuigen van een goede samenwerking en verhouding, zou men aan het zakelijke geen oogenblik twijfelen. Hier hebben we dus niet te doen met een mooier voorstellen van de gezinsverhoudingen; men tracht ze integendeel te verbergen. Ik meen dit als volgt te kunnen verklaren. De samenhoorigheid is nimmer volstrekt. Het gezin behoudt en bewaart zijn intieme aangelegenheden. Hoe grooter de samenhoorigheid wordt, des te moeilijker zal het zijn, die intieme aangelegenheden voor zichzelf te bewaren en des te kouder zullen de verhoudingen schijnen en des te armoediger zullen de menschen zich voordoen. Ook hier vergist men zich herhaaldelijk in den welstand, maar in omgekeerden zin. Men vindt gegoedheid, waar men eer het tegendeel zou verwachten. Van de verhouding tusschen man en vrouw laat men alleen zien, dat in het huwelijk de man de eerste en de vrouw de tweede plaats inneemt, maar ook niet meer. De vrouw loopt op straat steeds aan den linkerkant van den man. Is het pad te smal, dan loopt een van beiden eenige meters vooruit, maar nooit dicht naast elkaar en nog minder gearmd. De vrouw heeft vaak meer te dragen dan de man. Beider arbeid is afgebakend en slechts bij uitzondering is de man er toe te bewegen in het bijzijn van derden de vrouw een deel van het werk uit handen te nemen. Men zou zich echter sterk vergissen, wanneer men meende, dat deze samenleving een innige verhouding der huisgenooten niet op hoogen prijs stelde en afwijkingen daarvan met een onverschillig oog bezag. Het wordt schandelijk gevonden, wanneer een man zijn

vrouw in ernstige of moeilijke omstandigheden verlaat om zelf den geestelijke of den dokter te halen. Streng is de straf tegen hem of haar, die de gezinsleden slecht behandelt. De man, die zijn vrouw mishandelt of echtbreuk pleegt, ziet op een gegeven oogenblik de geheele buurt naar zijn huis trekken, ketelmuziek makend en het huis bombardeerend. Kan men hem zelf te pakken krijgen, dan wordt hij voor de ploeg gespannen en genoodzaakt, den grond voor het huis om te ploegen en anders doet men het zelf. En na deze zoo diepe vernedering komt een lang tijdperk, waarin iedereen hem mijdt.

In mijn vorige studie wees ik op de uiterst sobere, niet zelden grof materialistische wijze, waarop ieder gevoel wordt weergegeven en hoe elke poging, dit beter te doen, door den volksmond wordt veroordeeld. Zonder de straf, op slechte verhoudingen gesteld en zonder de vele kleine en groote diensten, die men elkaar dagelijks bewijst, zou men aan het bestaan van ethische verhoudingen in deze samenleving twijfelen. Ook in dit opzicht zijn beide samenlevingen tegenstellingen. Merkwaardigerwijze zijn zij dit ook op het gebied van de levensopvatting, maar dan in omgekeerden zin. Indruk maken in negatieven zin, behalve op godsdienstig gebied, is het kenmerk van de Noordbrabantsche samenleving. Indruk maken in positieven zin, behalve wat godsdienst en politieke richting betreft, is het kenmerk van de Kennemer samenleving. Hoewel in de laatstgenoemde talrijke godsdienstige en politieke opvattingen bestaan, bemerkt men daarvan in het dagelijksch leven bitter weinig. Ieder beschouwt deze als zijn persoonlijk bezit, waarmede niemand, behalve het gezin en de vrienden iets te maken heeft. Het heet onbehoorlijk en onbeleefd, naar iemands overtuiging te vragen en wanneer ik de propagandisten uitzonder, kan ik wel zeggen, dat tegenstanders in hun gesprekken bij voorkeur een neutrale zône opzoeken om botsingen te vermijden. Het getuigen voor zijn levensopvatting, dat vroeger schering en inslag was, is zoo goed als verdwenen. Uiterlijk wordt zoo weinig mogelijk van overtuiging op godsdienstig en politiek gebied getoond. Sinds enkele jaren is het Katholieke deel der bevolking hierop een uitzondering geworden. Maar het verbergen van de overtuiging staat allerm minst gelijk met het ontbreken daarvan. Wie een gesprek daarover uitlokt, kan dikwijls op een paraten tegenstander rekenen.

(Slot volgt.)